

Денисенко В. В.,
здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня
Київського Інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

Науковий керівник:
Мальцев В. В.,
кандидат юридичних наук, старший дослідник,
доцент кафедри державної безпеки
факультету забезпечення державної безпеки
Київського Інституту Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО В УМОВАХ «ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ»

Війна супроводжувала всю історію людства від стародавніх часів до сучасності. І, не зважаючи на те, що війни несуть із собою смерті, руйнування та страждання мирного населення сторони конфлікту виправдовують їх метою ведення, а саме досягнення цілей релігійного, ідеологічного, економічного, політичного та іншого характеру. Показовим стало на нашу думку ХХ ст., бо саме в цьому столітті відбулися дві світові війни, які призвели до численної загибелі як військових (комбатантів) так і цивільного населення, значними руйнуваннями міст та селищ, що пов'язано із масованим застосуванням авіації та великокаліберної артилерії в ході боїв. Апофеозом практичного застосування зброї, а саме зброї масового ураження, стало скидання ядерних бомб на японські міста – Хіросіма та Нагасакі, що призвели до численних жертв серед мирного населення та значного руйнування вказаних міст та інфраструктурних об'єктів. Мабуть, тому вершина розуміння необхідності дотримання правил і норм міжнародного гуманітарного права, яке покликане на захист та зменшення страждань як цивільних, так і військових була досягнута саме у ХХ ст., зважаючи на ті шкоди від війни, які були завдані як цивільним, так і військовим.

Міжнародне гуманітарне право набуло свого вираження в Женевських конвенціях, перша з яких була прийнята ще 22 серпня 1864 року для поліпшення долі військових, які були поранені або хворі в діючій армії [1] та отримало продовження в усіх наступних конвенціях, прийняття яких має на меті захист як військових, так і цивільних. Але в умовах сьогодення застосування принципів та норм міжнародного гуманітарного права потребує оновлення та уточнення, у зв'язку з появою нових форм агресивних дій однієї країни до іншої, концепція яких на теперішній день визначена як «гібридна війна» або «гібридна агресія».

Саме визначення «гібридна загроза» було узагальнене у 2011 році майором Б. Флемінгом, викладачем школи поглибленого військового навчання Армії США, а саме «гібридні загрози – це невичерпна методологія і суміш дій, що «обходить когнітивні межі традиційної характеристики загроз і застосування

організованого колективного насилля» та не піддається класифікації. Асиметричний і непередбачуваний характер гібридних засобів дає змогу слабшому актору, не обмеженому цивілізованими звичаями, а також «когнітивними та географічними межами», одержувати перевагу над сильнішим опонентом» [2 с. 35-37]. Як ми бачимо, виходячи з визначення Б. Флемінга «гібридна загроза» може приймати будь-яку форму впливу та агресії, в тому числі через тиск на цивільне населення, примусову мобілізацію на захоплених територіях тощо. І хоча у цьому визначенні акцентовано увагу на боротьбу слабшого опонента з більш сильним в плані чисельності військ, навченості та забезпеченості зброєю та технікою застосуванням методів «гібридної війни», на прикладі російсько-Українського конфлікту, не гребують і сильні армії та держави з метою маскування вчинення воєнних злочинів, які порушують принципи міжнародного гуманітарного права.

На жаль Україна зіткнулася з практичним застосуванням «гібридної» війни із застосуванням іррегулярних військ в ході анексії АР Крим та виникненням квазіреспублік «ДНР та «ЛНР». В ході анексії АР Крим росією були введені війська без розпізнавальних знаків на форменому одязі та техніці. В ході захоплення влади в АР Криму росія офіційно заперечувала присутність російських військ та участь їх в поваленні законної української влади, цинічно називаючи їх «самообороною» Криму, а в ході подій з захоплення влади на Донбасі активну участь в захопленні органів державної влади брали участь як і представники армії та спецслужб росії, так і місцеве населення, яке брало участь в бойових діях на добровільних засадах відповідно до своїх ідеологічних переконань або за отримання грошової винагороди. Враховуючи те, що склад ворожих сил є дуже різним за своїм походженням виникає складність класифікації їх як «комбатантів» або «некомбатантів», що породжує труднощі визначення та кваліфікації можливого вчинення вказаними особами воєнних злочинів або надання їм статусу «військовополонений» в разі захоплення їх в полон в ході бойових дій. Треба розуміти, що в умовах «гібридності» конфлікту розрізнення учасників на «комбатантів» та «некомбатантів» є вкрай важливим, адже визначення статусу учасника конфлікту тягне за собою відповідну класифікацію вчинених злочинів та міру відповідальності за вчинення протиправних дій.

Термін «комбатант» (від франц. combattant – воїн, борець) – особа, яка входить до складу збройних сил воюючих сторін і бере безпосередню участь у бойових діях. До комбатантів зараховують не лише особовий склад збройних сил (солдатів, матросів, льотчиків, офіцер. корпус, вище командування), але й вояків добровільних і партизанських загонів, ополченців та повстанців (статус не поширюється на шпигунів і найманців).[3] В широкому розумінні «комбатант» є учасником воюючих сил сторін конфлікту, крім «некомбатантів», які входять до складу збройних сил, але виконують суто гуманітарні функції. «Некомбатантами» визнаються капелани та медичні працівники. Щодо учасників конфліктів, які визнаються «комбатантами» виникають багато суперечностей, які, як на нашу думку, потребують уточнень в контексті

міжнародного гуманітарного права в умовах «гібридності» конфліктів. Як нами вже зазначалося, учасниками конфлікту «гібридного» характеру можуть бути дуже різні за статусом особи. В одному підрозділі можуть опинитися як і кадрові військовослужбовці, так і найманці, добровольці з місцевого населення або навіть примусово мобілізовані окупаційною владою.

Збройні сили сторони конфлікту охоплюють усі організовані збройні сили, групи і підрозділи, що перебувають під командуванням особи, відповідальної перед цією стороною за дії своїх підлеглих. Ця широка та функціональна концепція збройних сил розвивалася з часу прийняття Гаазького положення, в якому визнається той факт, що «воєнні закони, права та обов'язки» застосовуються не тільки до регулярних збройних сил, а й до нерегулярних ополченців та добровольчих батальйонів, за умови, що вони відповідають чотирьом умовам, які їх прирівнюють до регулярних збройних сил:

1. вони перебувають під командуванням особи, відповідальної за своїх підлеглих;
2. вони мають фіксовану відмітну емблему, яку можна бачити на відстані;
3. вони відкрито носять зброю;
4. вони здійснюють свої операції, дотримуючись законів та звичаїв війни» [4, с. 91-92].

Тобто існують певні розбіжності в розумінні та наданні статусу «комбатант» учасникам збройних конфліктів, що ускладнює процес визначення, фіксації та притягнення винних у вчиненні військових або кримінальних злочинів.

З іншого боку в міжнародному гуманітарному праві є поняття «привілейованого комбатанта» та «непривілейованого» або «незаконного комбатанта». Як було зазначено, що учасники збройного протистояння можуть бути дуже різними за походженням і статусом, особливо в умовах «гібридної» конфліктності. Не беручи до уваги в даному дослідженні учасників конфлікту з числа регулярних військ, які апріорно є «комбатантами» цивільна особа, взявши до рук зброю та приєднавшись до військового формування втрачає свій захист від правомірного нападу противника, як і інші «комбатанти». Хоча поняття «привілейованого» та «непривілейованого» комбатанта є неформальним та не відображені прямо в Женевській конвенції 1949 року.

Словосполучення «непривілейований комбатант» за належного тлумачення означає лише те, що ця особа не має «права» брати безпосередню участь у бойових діях, що є похідним від привілею комбатанта, а це означає, що він або вона можуть бути притягнуті до відповідальності за будь-яку дію або бездіяльність, що підпадає під дію національного законодавства, навіть якщо така поведінка не порушує МГП [4, с.194]. Тобто, виникають певні непорозуміння в статусі та кваліфікації дій учасників конфлікту в умовах «гібридності». І мова не про позбавлення гуманітарних прав учасників конфліктів, яких можна формально схарактеризувати як «непривілейовані» комбатанти, а про визначеність та чітку кваліфікацію підслідності вчинених такими особами злочинів.

Міжнародне гуманітарне право як одна з галузей юриспруденції вимагає чіткого визначення подій та його учасників, оскільки порушення норм міжнародного гуманітарного права часто пов'язане з вчиненням воєнних злочинів або злочинів проти людяності. Складність класифікації суб'єктів конфлікту в умовах «гібридної» конфліктності виникає з самого визначення «гібридної» війни. Нинішнє поняття «гібридна війна» не входить до норм міжнародного гуманітарного права, що залишає велику прогалину в міжнародному законодавстві, що призводить до розбіжностей у тлумаченні та застосуванні цього поняття [5 с. 182 -184].

У сучасних умовах збройних конфліктів, що характеризуються гібридними формами агресії, міжнародне гуманітарне право стикається з новими викликами та потребує подальшого вдосконалення. Відмінності між комбатантами, непривільованими комбатантами та цивільними особами стають розмитими, що ускладнює кваліфікацію їхніх дій та притягнення до відповідальності за воєнні злочини. Український досвід протидії гібридній агресії демонструє необхідність адаптації норм міжнародного гуманітарного права до нових реалій ведення війни, особливо щодо визначення статусу учасників конфлікту та їхніх правових наслідків. Відсутність єдиної правової класифікації гібридних загроз створює ризики для належного захисту цивільного населення та дотримання прав людини в зонах конфлікту. Таким чином, міжнародна спільнота має вдосконалювати МГП, враховуючи особливості сучасних збройних конфліктів, для забезпечення ефективного захисту жертв війни та правової визначеності щодо дій комбатантів і некомбатантів.

Список використаних джерел:

1. Женевські конвенції, історія, МГП, міжнародне гуманітарне право. URL: <https://redcross.org.ua/news/2024/11/97402/>.
2. Fleming B.P. The Hybrid Threat Concept: Contemporary War, Military Planning and the Advent of Unrestricted Operational Art. Fort Leavenworth (Kansas): United States Army Command and General Staff College, 2011. С.35-37. URL: <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA545789.pdf>.
3. Комбатанти /Р. В. Пилипчук //Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] /Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. – К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2014. URL: <https://esu.com.ua/article-3196>.
4. Мельцер Н. Міжнародне гуманітарне право. Загальний курс. МКЧХ. 2020. 396 с.
5. Денисенко С. І. Актуальні проблеми міжнародного гуманітарного права в умовах сучасних збройних конфліктів. Юридичний науковий електронний журнал. 2016. №3. С. 182 -184. URL: http://lsej.org.ua/3_2016/55.pdf.